

ALVIN SARAÇI

Instituti i Historisë / Akademia e Shkencave e Shqipërisë
saracialvin@hotmail.com

**TREGTARËT E VOSKOPOJËS NË PORTIN E DURRËSIT
DHE MARRËDHËNIET TREGTARE ME VENECIEN
NË DY DEKADAT E PARA TË SHEK. XVIII****Abstrakt:**

Marrëdhëniet tregtare të Voskopojës me Venecien nëpërmjet portit të Durrësit gjatë tri dekadave të fundit të shek. XVII dhe përgjatë shek. XVIII përkohet me periudhën e urbanizimit të qytetit. Tregtarët voskopojarë patën një rol të rëndësishëm në zhvillimin e tregtisë nëpërmjet lidhjeve të ngushta me konsujt venecianë të Durrësit, Giorgio Cumano dhe nipin e tij Giorgio Emmanuele Cumano, të cilët kishin qenë më parë korrespondentët e tyre në Venecia. Konsullatat e tjera të huaja u përpoqën të zgjeronin tregtinë e tyre nëpërmjet disa tregtarëve nga Janina dhe Siatista, që kishin krijuar kompani të përbashkëta me tregtarët e Voskopojës. Megjithatë, Venecia pati vëllimin më të madh të tregtisë në Durrës dhe jo vetëm i përfshiu ata në këto shkëmbime, por i angazhoi edhe në marrëdhëniet me autoritetet lokale dhe në letërkëmbimin me bailiun. Edhe gjatë luftës turko-veneciane të Moresë, venecianët e vazhduan tregtinë duke u mbështetur te dy tregtarë, njëri prej të cilëve voskopojar, të cilët hapën seli të tjera konsullore. Në këtë periudhë, Voskopoja pati një zhvillim ekonomik, social dhe kulturor. Pas Traktatit të Pasarovicit (1718) nisi rënia e tregtisë së Durrësit me Venecien dhe u krijuan premiset që tregtarët e Voskopojës të largoheshin drejt Europës Qendrore.

Fjalë kyçe:

Tregti, Voskopojë, Venecia, porti i Durrësit, dekadat e para të shek. XVIII.

Voskopoja ishte një qendër tregtare në brendësi të Shqipërisë. Rritja e saj ekonomike nis në vitin 1650 në pragun e hapjes së konsullatës

veneciane të Durrësit më 1671.¹ Letërkëmbimi i konsullatës veneciane të Durrësit, që është botuar pjesërisht si përmbledhje me dokumente, hedh dritë pikërisht mbi marrëdhëniet tregtare ndërmjet Shqipërisë e Venecies dhe rolin parësor që patën tregtarët e Voskopojës.² Duke pasur parasysh se misioni i konsullatave të huaja shërbente për zgjerimin e tregtisë dhe mbrojtjen e interesave të shtetasve të huaj në Shqipëri, kjo ndikoi në zhvillimin e marrëdhënieve tregtare me Venecien në tri dekadat e fundit të shek. XVII dhe përgjatë shek. XVIII. Megjithatë, artikulli do të trajtojë vetëm harkun kohor që përfshin dy dekadat e para të Shtatëqindës, që i paraprijnë periudhës kur Voskopoja arriti kulmin e lulëzimit të saj në vitet 1720-1770.³

Voskopoja kishte një përbërje heterogjene ku mbizotëronte kryesisht elementi shqiptar dhe arumun, si dhe kultura greko-ortodokse. Familjet kryesore voskopojare ishin me origjinë shqiptare, por ekzistonte edhe komponenti arumun.⁴ Vllehtë u zhvendosën nga Meçova ose malet e Pindit dhe Tesalia e krijuan dy lagje në qytet.⁵ Zona e Pindit mund të lokalizohet ndërmjet Kosturit e Prespës dhe përfshin edhe Janinën, ku kalon mali i Gramozit që ndan Shqipërinë me Greqinë Juglindore.⁶ Periudha në të cilën ndodhi ky emigrim barinjsh vllëh i përket shek. XIV, kur Voskopoja ishte pikërisht pjesë e zotërimit të Petro Muzakës.⁷ E

¹ Max Demeter Peyfuss, *Shtypshkronja e Voskopojës, 1731-1769: shtypja e librave dhe adhurimi i shenjtëve në Patrikanën e Ohrit*, përktheu Gjergj Misha (Tiranë: Shtëpia e Librit dhe e Komunikimit, 2002), 28r.

² *Archivio dello Stato di Venezia* (më tej: ASV), Cinque Savi alla Mercanzia (më tej: CSM), busta (më tej b.) 661 1700-1711 dhe b. 662 (1711-1738); Zija Shkodra, "Hyrije", në *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII: letra të konsujve venedikas të Durrësit* (1696-1707), përktheu dhe përgatiti për botim Zija Shkodra (Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, 1975), 8; Valeriu Papahagi, "Les Roumains de l'Albanie et le commerce venitien aux XVIIe et XVIIIe siècles", në *Mélanges de l'École roumaine en France* (Paris: Gamber éditeur, 1931), 30. Zija Shkodra ka përkthyer dhe botuar dokumentet e viteve 1696-1707, ndërsa historiani arumun Valeriu Papahagi ka botuar pjesërisht dokumentet që flasin për tregtinë e Voskopojës me Venecien në vitet 1696-1761.

³ Aurel Plasari, *Fenomeni Voskopojë* (Tiranë: Phoenix, 2000), 11-12.

⁴ Pëllumb Xhufi, *Shekulli i Voskopojës (1669-1779)* (Tiranë: Toena, 2010), 65, 70-71, 84-87.

⁵ *Po aty*, 66.

⁶ Nicolae Iorga, *Histori e shkurtër e Shqipërisë dhe e popullit shqiptar*, përktheu Viron Koka (Tiranë: Saraçi, 2004), 7-8.

⁷ Pëllumb Xhufi, "Ngritja dhe rënia e një qyteti", në *Qytetërimi i Voskopojës dhe shekulli i iluminizmit në Ballkan*, konferencë ndërkombëtare (Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2018), 68.

gjithë zona e Ohrit, Kosturit, Manastirit (Bitolës), Korçës, Voskopojës, Zagorisë, Janinës e deri në Siatistën e Kozanit në Tesali ishte e karakterizuar edhe nga elementi arumun.⁸ Ajo që i bashkonte banorët vllah të këtyre zonave ishte tradita e blegtorisë.

Megjithëse Voskopoja përmendet që në shek. XIV, ajo u zhvillua si qendër e Shqipërisë Juglindore në shek. XVI. Siç dëshmohet në regjistrat osmanë, Voskopoja ishte pjesë e kazave të Bilishtit në shek. XVI dhe të Korçës në gjysmën e dytë të tij. Ajo që të bie në sy në regjistrin e vitit 1568-1569 krahasuar me regjistrin e mesit të shek. XVI (që duhet të jetë i vitit 1551-1555), ishte se pavarësisht një rënieje të lehtë demografike nga 342 në 330 shtëpi, ka një dyfishim të taksave, çka dëshmon gjithashtu për rritjen e të ardhurave.⁹

Nga fundi i shek. XVII dhe përgjatë shek. XVIII, Voskopoja u transformua nga një zonë rurale në një qendër urbane.¹⁰ Zona përreth Oparit ndikoi gjithashtu në rritjen e popullsisë së qytetit dhe kontribuoi për ngritjen e ndërtesave.¹¹ Voskopoja kishte lidhje të drejtpërdrejta me Korçën e me qendra të tjera, si: Drenova, Shipska, Nikolica, Boboshtica, Vitkuqi, Maliqi, Grabova e Llenga.

Zhvillimi i saj mori hov me krijimin e shtresës tregtare dhe 14 esnafëve, ndër të cilat ai i leshit ishte më i rëndësishmi.¹² Ndër to përmenden edhe esnafi i rrobaqepësve (1714-1749) dhe i bakejve (1750-1791).¹³ Një rol të rëndësishëm pati gjithashtu esnafi i lëkurëpunuesve, i bakërxhinjve dhe i këpucarëve.¹⁴ Esnafet ishin të organizuara mbi bazën e solidaritetit ekonomik e social. Anëtarët më të rinj të këtyre esnafëve

⁸ Nicolae Iorga, *Histoire des roumains de la Peninsule balcanique (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie, etc.)*, (Bucarest: Société des Macédo-Roumains de Bucarest "Cultura Neamului Românesc, 1919), III. Është bashkëngjitur edhe harta e zonave me popullsi arumune.

⁹ Ferit Duka, "Zona Korçë-Voskopojë në fillimet e erës osmane", në *Qytetërimi i Voskopojës*, 338-340.

¹⁰ Georgios Giacoumis, "Jehona e urbanizimit të Voskopojës në dekorimet e mureve të kishave në rrethin e saj", në *Qytetërimi i Voskopojës*, 116.

¹¹ Xhufi, "Ngritja dhe rënia e një qyteti", 71.

¹² Plasari, *Fenomeni Voskopojë*, 41; *po aty*, 77-78.

¹³ Konstantinos Giakoumis dhe Juna Miluka, "Qasje fillestare mbi operacionet kredidhënëse dhe menaxhimin e riskut prej esnafit të rrobaqepësve të Voskopojës (1716-1727)", në *Paraja dhe bankingu në Shqipëri nga antikiteti deri në ditët tona*, Punimet e konferencës së parë të Muzeut të Bankës së Shqipërisë, Tiranë, 14-15 qershor 2017 (Tiranë: Banka e Shqipërisë, 2018), 107.

¹⁴ Stilian Adhami, *Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj* (Tiranë: 8 Nëntori, 1989), 32, 29.

shkonin në Korçë, ku voskopojarët kishin dyqane dhe përgatiteshin profesionalisht. Përveç artizanatit dhe ushtrimit të tregtisë, tregtarët dhe esnafet kontribuonin për ndërtimin e rrugëve, urave, kishave, shkollave, objekteve urbane, botimin e librave dhe vepra bamirësie.¹⁵

Tregu shqiptar u fuqizua nga produktet e ekonomisë agrare dhe zhvillimi i artizanatit, gjë që ndikoi fuqimisht në shkëmbimet tregtare ndërqytetare edhe me jashtë.¹⁶ Produktet kryesore të tregtisë sipas rëndësisë ishin: leshi, dylli, lëkurët, cergat ose shtrojat prej leshi të trashë, duhani, pambuku, vaji etj. Kjo vërehet pikërisht në radhën e ngarkesave të anijeve ku ngarkohet në fillim leshi dhe pastaj mallrat e tjera.¹⁷ Leshi (*lana d'Albania*) dhe lëkurët ishin produkte shqiptare, ashtu si dhe dylli që asokohe arrinte nga të gjitha zonat e Shqipërisë, por edhe nga principatat rumune dhe Bosnja.¹⁸ Voskopoja ishte një ndër zonat ku nxirrej leshi dhe grumbullohej leshi i Gramozit, Pindit dhe Tomorrit, por meqenëse tregtarët frekuentonin hapësirën e hinterlandit ballkanik ata e sillnin leshin edhe nga Tesalia, Maqedonia, Serbia, Bullgaria dhe principatat rumune.¹⁹ Nisur nga relacionet e konsujve venecianë në gjysmën e dytë të shek. XVIII, historiani Stavri Naçi përmend Elbasanin, Tiranën, Krujën, Kavajën, Ndroqin etj., si zonat nga arrinte saftjani ose lëkura e dhisë (*cordovane*)*, lëkura e deles (*montonine*), lëkura e qengjit (*agnelline*) dhe Dibrën për lëkurët e verdha (*damaschine*).²⁰

Në tri dekadat e fundit të shek. XVII, porti i Durrësit u kthye në një pikë kalimi të tregtisë ndërkombëtare të mallrave të eksportit dhe destinacion i produkteve industriale nga jashtë si rrjedhim i zhvillimit të marrëdhënieve tregtare kryesisht me Venecien, e cila e hapi selinë e saj pas Raguzës edhe me vende të tjera të huaja, si Franca dhe Holanda, që

¹⁵ *Po aty*, 33; Eduart Caka, *Vakëfet dhe ndikimi i tyre social në Shqipërinë e periudhës osmane* (Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike, Instituti i Historisë, 2001), 405.

¹⁶ *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII*, 9-10.

¹⁷ *Po aty*, dok. nr. 40, 8 qershor 1702, 91.

¹⁸ Papahagi, "Les Roumains de l'Albanie", 50.

¹⁹ Adhami, *Voskopoja*, 38; Khufi, *Shekulli i Voskopojës*, 316.

* Saftjani (*cordovane*) ishte lëkurë e regjur dhe gjysmë e punuar nga lëkurëpunuesit dhe e lyer me ngjyrë të kuqe ose të verdhë me shqemë (sumak) ose lende lisi e tanin. Ishte më e fortë se lëkura e deles dhe përdorej për rripa, këpucë, takëmet e kuajve, çanta, lidhjen e librave etj.

²⁰ Stavri Naçi, "Rreth tregtisë së Sanxhakut të Shkodrës me Republikën e Venedikut gjatë shekullit XVIII", në *Buletini i Universitetit Shtetëror të Tiranës*, nr. 3 (Tiranë: Mihal Duri, 1961), 39.

ngritën konsullatat e tyre në Durrës. E gjithë kjo periudhë deri në luftën e Moresë (1714-1718) u karakterizua nga konkurrenca tregtare ndërmjet Venecies dhe vendeve të tjera, që u shfaq në drejtimin e mallrave në rrugët tregtare Durrës -Venecia dhe Durrës-Raguzë-Ankonë.²¹

Tregtia nga Voskopoja kryhej nëpërmjet karvanëve që bënin pjesë ndër 10 karvanët që përshkonin Shqipërinë. Rrugët kryesore lidheshin me Korçën e Ohrin dhe Beratin, ku ato ndaheshin në Jug drejt Vlorës dhe drejt qendrës nëpërmjet luginës së Devollit e Osumit për në Durrës.²²

Gjithashtu për lidhjet ndërmjet portit të Durrësit me zonat e brendshme kishte rëndësi edhe rruga Via Egnatia përgjatë së cilës ishin vendosur një sërë qendrash tregtare si Elbasani, Struga, Kosturi etj., të cilat tregtarët voskopojarë duke qenë se ishin tregtarë lëvizës, i frekuentonin për sigurimin e mallrave.²³ Megjithatë, për transportin e tyre, ata përdornin edhe portin e Vlorës dhe të Sajadhës (Saiada) sot përtej kufirit grek dhe rrallëherë Shirgjin e Shkodrës. Roli i tyre ishte pozitiv për shkëmbimet ndërqytetare brenda vendit, sepse ata ishin të pranishëm në Kavajë, Berat, Elbasan, Tiranë etj.²⁴

Po ashtu, tregtarët voskopojarë frekuentonin edhe qendra të tjera tregtare dhe panairë në Maqedoni e Tesali: Kosturin, Strugën, Manastirin (Bitola), si dhe Larisën, Moskolurin e Asalonën.²⁵ Një ndër to ishte Selaniku, ku përveç tregtisë, ata kishin poste edhe në dogana dhe konsullata të huaja. Kështu, voskopojari Konstandin Paiko ishte dragoman nderi i konsullatës franceze të Selanikut dhe tagrambledhës i taksës së duhanit.²⁶ Në vitin 1701, ai tregtonte në portin e Durrësit 988

²¹ Ulpian Hoti, "An overview of trade aspects between Albania and Western Countries", *European Academic Research*, vol. III, Issue 2 (maj 2015), 2596.

²² Adhami, *Voskopoja*, 35.

²³ Ilia V. Ballauri, *Paralele: Venetiku dhe Voskopoja: studim mbi lidhjet, përqasjet, dhe përngjasjet mes Venetikut dhe Voskopojës së shek. 17-të dhe të 18-të* (Korçë: Libraria Kotti, 2013), 56; Valeriu Papahagi, *Aromâni Moscopoleni, și comerțul Venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, me parathënie nga Nicolae Jorga (București: Editura societății de cultură macedo-română, 1935), dok. nr. XVII, 19 qershor 1697, 157. Ekziston edhe versioni në gjuhën frënge i hyrjes së përmbledhjes me dokumente dhe jo i plotë i Valeriu Papahagi-t.

²⁴ Papahagi, "Les Roumains de l'Albanie", 50.

²⁵ Victor Bérard, *La Turquie et l'Hellénisme Contemporain* (Paris: F. Alcan, 1893), 40; Adhami, *Voskopoja*, 38.

²⁶ Nikos G. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIII siècle* (Paris: Presses Universitaire de France, 1956), 200-202.

veshje të bardha (*saloniche*)²⁷ dhe 30 pako me dyllë dhe kishte kaq ndikim në Stamboll sa që kishte mundur të nxirrte një berat për Dhimitër Triandafilin nga Siatista, me të cilin i njihej posti i sekretarit (*scrivano*) të portit të Durrësit.²⁸

Marrëdhëniet ndërmjet Voskopojës dhe Venecies shkojnë pas në kohë. Ato nisin me vendosjen e grekëve, arbërve dhe arumunëve në Venecia. Në vitin 1498 u ngrit shkolla e Shën Nikollës së grekëve pranë kishës së San Biaggio-s në Venecia sipas sistemit venecian të bashkësive ose vëllazërive (*confraternitates*), dhe në vitin 1511 disa stratiotë arbër dhe grekë iu dërguan një petition autoriteteve veneciane lidhur me ngritjen e një kisha ortodokse, e cila u ndërtua më vonë në zonën e njohur si San Giorgio dei Greci, rreth së cilës mblidhej kjo bashkësi.²⁹ Pranë saj u ngrit il *Collegio Flangini*, ku shkolloheshin pjesëtarët e kësaj bashkësie. Në shek. XVII, u vendosën këtu disa familje tregtarësh nga Janina, Pogoni dhe Voskopoja.

Në fillim të shek. XVIII, tregtarët e Voskopojës që kishin shkëmbime tregtare me Venecien ishin: Dhimitri, vëllai i Besos, Adam Papa, Mihail Gjergj Sideri, Athanas dhe Simo Jorgji, Adam Dhimitri, Jani i Gjergj Papës, Kosta dhe Jorgji Theodhori, Anton dhe Adam Gira (Hira), Nikolla Stavri e Soto Patra.³⁰ Mes tregtarëve të Voskopojës u përfshinë edhe tregtarë të disa fshatrave si Shipska ose Grabova e Sipërme e Gramshit.³¹ Mes tyre shfaqen në vitin 1705 si tregtarë dylli dhe leshi me Venecien Kostandin dhe Jovan Saguna.³² Sipas Papahagi-t, ata e kishin origjinën nga Grabova e Sipërme dhe duhej të kishin lidhje farefisnore asokohe me peshkopin e Voskopojës, Andrea Saguna.³³

Tregtarët e Voskopojës kishin mbështetjen e dy konsujve të Venecies në Durrës, Giorgio Cumano-s (1700-1702) dhe nipit të tij

²⁷ *Salonichio* – ishin veshje të bardha që visheshin nga shtresat e ulëta sociale dhe e kishin marrë emrin nga qyteti i Selanikut, ku ishin prodhuar për herë të parë.

²⁸ ASV, CSM, 1. S., b. 661, 18 prill 1701 dhe 11 shtator 1705; *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII*, dok. nr. 24, 18 prill 1701, 71, dok. nr. 73, 11 shtator 1705, 142-143.

²⁹ Giorgios Placatos, ‘Diasporas, Space and Imperial Subjecthood in Early Modern Venice: A Comparative Perspective’, në *Diasporas: circulations, migrations, histoire, scène urbaine*, 28, 2016, 45. <https://doi.org/10.4000/diasporas.540>.

³⁰ ASV, CSM, 1. S., b. 661, 29 qershor 1706; *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII*, dok. nr. 119, 29 qershor 1706.

³¹ Peyfuss, *Shtypshkronja e Voskopojës*, 27.

³² *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII*, dok. nr. 60, viti 1705, 119.

³³ Papahagi, ‘Les Roumains de l’Albanie’, 49.

Giorgio Emmanuele Cumano-s (1702-1705) nga Kreta, sepse ata kishin qenë më parë korrespondentë të tregtarëve voskopojarë në Venecia. Pikërisht me rastin e zgjedhjes së të parit më 1 shtator 1700, ata i dërguan një peticion Pesë të Urtëve për tregtinë ku shprehnin pëlqimin e tyre për zgjedhjen e tij në postin e konsullit venecian, ndikimin e tij për uljen e taksës së navllimit (qiramarrjes së anijeve) dhe vendosjen e tarifës për dyllin prej 60 asprash çdo 140 okë për taksën doganore veneciane të *cottimos*.³⁴

Nga fundi i Gjashtëqindës, Giorgio Cumano-s i drejtohen disa letra nga tregtarët e Voskopojës. Këto letra janë mbledhur nga Nicolae Iorga dhe Valeriu Papahagi*, që kanë hulumtuar arkivat e Venecies dhe janë marrë kryesisht me fondin dokumente greke (*carte greche*) dhe konsujt venecianë të Durrësit e letërkëmbimin e tregtarëve të Voskopojës, Janinës dhe Pogonit në gjuhën greke. Kështu, ky letërkëmbim tregtar përmban rreth 314 letra, 93 prej të cilave u përkasin tregtarëve shqiptarë dhe vllëh që tregtonin nëpërmjet portit të Durrësit. Nga ato që u përkasin tregtarëve të Voskopojës Iorga ka dhënë një përmbledhje të 10 prej tyre, ndërsa Papahagi ka transkriptuar 23 letra që i përkasin shek. XVII dhe 3 letra të shek. XVIII, dy prej të cilave janë përkthyer në gjuhën shqipe nga Ilia Ballauri.³⁵

³⁴ ASV, CSM, 2° Serie (më tej: S.), b. 28, 1 shtator 1700; Cristian Luca, “The Dynamics of the Commercial Activity in the Ottoman Port of Durazzo during the Consulate of Zorzi (Giorgio) Cumano (1699 -1702)”, në *Small is Beautiful?, Interlopers and Smaller Trading Nations, Proceedings of the XVth World Economic History Congress in Utrecht (Netherlands) 2009*, ed. Markus A. Denzel dhe Philipp Robinson Rössner (Stuttgart: Franz Steiner, 2011), 179. Kjo taksë doganore veneciane ishte 2% për të gjitha mallrat.

* Historiani rumun Nicolae Iorga, themeluesi i Institutit rumun në Venecia në vitin 1929, e nxiti Valeriu Papahagi-n me anë të një burse për të studiuar dokumentet veneciane që hedhin dritë mbi marrëdhëniet tregtare të Voskopojës me Venecien, i cili, falë origjinës së tij nga Avdhela, një fshat arumun në malet e Pindit, konsiderohet si një nga njohësit më të mirë të historisë arumune.

³⁵ ASV, Documenti Greci, 314 carte; Iorga, *Histoire des roumains*, 38-39; Papahagi, “Les Roumains de l’Albanie”, 30. Ekziston gjithashtu edhe përkthimi i tyre në gjuhën italiane në fondin arkivor venecian Bailo a Costantinopoli. Konstantina Karakosta, “The Greek merchants of Moschopoli”, *European Scientific Journal, ESI*, vëll. 18, nr. 10 (mars 2024): 115-138. <https://doi.org/10.19044/esj.2022.v18n10p115>, 118; Apostolos E. Vacalopoulos, *History of Macedonia*, përktheu Peter Megann (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1973), 296, <https://www.macedonia.kroraia.com/en/av/index.html> (shikuar më 8 shkurt 2024); Adhami, *Voskopoja*, 39; Ballauri, *Paralele: Venetiku dhe Voskopoja*, 56-58, letrat e 19 dhe 27 qershorit 1697 të tregtarit voskopojar Aleks Jorgji.

Në njërën nga letrat që mban datën 15 tetor 1696 dhe i përket Nikollë (Kolë) Theodorit, ai i rekomandonte korrespondentit Kumano nipin e tij Theodorin që do të kthehej në qytetin lagunar.³⁶ Ky dokument sipas Adhamit, që është shkruar në Voskopojë, është më i vjetri.³⁷ Disa tregtarë voskopojarë si nipi tjetër i tij Mihail Jorgji Sideri dhe Dhimitër Bendo kishin marrëdhënie tregtare me principatat e Vallakisë dhe të Moldavisë, nga ku arrinte kryesisht dylli që tregtohej në Venecia.³⁸ Por, sasia më e madhe e dyllit prej 3 000 okësh (3 810 kg)* i erdhi asokohe korrespondentit Kumano nga tregtari Aleks Jorgji. Pikërisht ky tregtar i dërgoi një letër tjetër Giorgio Cumano-s, ku i shkruante më 19 qershor 1697 se kishte shkuar në Berat dhe Elbasan me të atin për të siguruar lesh, të cilin do ta dërgonte me anijen e ardhur nga Venecia nëpërmjet Ankonës dhe më pas do të drejtoheshin për në Strugë për të blerë dyllë.³⁹ Më vonë, më 27 qershor, tregtari voskopojar i shkruan një letër tjetër nga porti i Durrësit ku flitet për Dhimitrin, njërin nga vëllezërit Bendo, i cili kishte raporte të mira me disa karamyslimë të Vlorës, të cilët ishin nisur me të deri në Moskolouri për të tregtuar bagëti.⁴⁰ Disa nga tregtarët voskopojarë më të pasur, si Dhimitër Bendo dhe Teodor Nikolla, kishin marrë me koncesion taksën e gjedhit në Vlorë për furnizimin e ushtrisë turke dhe, sipas Jorgës, i dërgonin bagëtitë nga Voskopoja në Beograd.⁴¹

Por, me zgjedhjen e Giorgio Cumano-s në postin e konsullit venecian të Durrësit në fillim të shek. XVIII, sipas ligjit venecian, ai nuk mund ta ushtronte tregtinë, prandaj tregtarët e Voskopojës kishin si korrespondentë të tyre në Venecia vëllanë e tij Giovanni Cumano dhe nipin Giorgio Emmanuele Cumano.⁴²

Emrat e tregtarëve voskopojarë shfaqen mes dokumenteve konsullore në policë-ngarkesat e anijeve, ku shënohet sasia dhe pesha e mallit që ata tregtonin në Venecia. Kështu, në policën e ngarkesës të një

³⁶ Papahagi, "Les Roumains de l'Albanie", dok. nr. IV, 15 tetor 1696, 93.

³⁷ Adhami, *Voskopoja*, 40-41.

³⁸ Luca, "The dynamics of commercial", 179.

* Raporti duhet të jetë 1 okë baras me 1,25 kg dhe 1,50 kg. Për periudhën për të cilën flasim merret e para.

³⁹ Ballauri, *Paralele: Venetiku dhe Voskopoja*, 55-56.

⁴⁰ *Po aty*, 57-58.

⁴¹ Xhufi, *Shekulli i Voskopojës*, 182; Iorga, *Histoire des roumains*, 38.

⁴² *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII*, dok. nr. 7, 3 nëntor 1700, 40 dhe dok. nr. 21, 27 shkurt 1701, 66. Tregtari voskopojar dërgues Kristo dhe Nikolla Dhimitri kishin si korrespondent Giovanni Cumanon, ndërsa Anton Pjetër Samarxhiu Giorgio Emmanuele Cumanon.

anijeje raguzane të 3 nëntorit 1700, tregtari Jani Jorgji, Nikollë Vreto dhe Kristo Dhimitri dërgonin në Venecia përkatësisht 10 dengje dhe nga 4 dengje me saftjan (lëkurë dhie – *cordovane*), ndërsa Simo Jorgji, Llazari Theodori dhe Jani Hira përkatësisht nga 18 pako, 10 pako dhe 4 pako me dyllë për kompaninë familjare korrespondente Kotoni nga Arta, ndërsa Jorgji Theodori 6 dengje me lesh për korrespondentin nga ishujt jonikë Mikel Peruli.⁴³ Në ndryshim nga shumica e tregtarëve porosites në Venecia që ishin nga Janina dhe Arta, tregtarët voskopojarë ishin lëvizës dhe u përkisnin kryesisht kompanive tregtare familjare, prandaj i dërgonin mallrat vetë në Venecia si për shembull Jani Papa, djali i Jorgjit, i cili tregtonte 4 dengje me lëkurë qengji (*agnelline*), Jani Dhimitri 10 dengje me lesh dhe Teodor Jorgji Siguri 6 pako me dyllë.⁴⁴ Megjithatë, në vitin në vijim, Jani Papa vendoset përkohësisht në Venecia si korrespondent i Andrea Papës.⁴⁵

Leshi ishte një produkt i ndaluar nga Stambolli, sepse përdorej për nevojat e tregut të brendshëm. Nga mesi i shek. XVII u liberalizua tregtia e leshit dhe ky ishte një faktor që u dha hov shkëmbimeve tregtare të leshit të Voskopojës nga fundi i Gjashtëqindës dhe në dekadat e para të shek. XVIII në përputhje me kërkesat e tregut të jashtëm.⁴⁶

Në ngarkesat e anijeve dalmato-perastine të Durrësit në gjysmën e parë të vitit mbizotërojnë dylli dhe lëkurët,⁴⁷ ndërsa në gjysmën e dytë është leshi që përbën produktin kryesor.⁴⁸ Kjo lidhet sigurisht edhe me periudhën e qethjes së leshit të ri në pranverë dhe në vjeshtë, si dhe me kohën që u duhej tregtarëve për ta mbledhur dhe për ta dërguar në Durrës.

Për herë të parë pesha e leshit dhe e dyllit shprehet në okë në vitin 1703, ndërkohë që njësia matëse veneciane e peshës për ngarkesat ishte libra.⁴⁹ Në një policë-ngarkesë thuhet se Kosta Theodori ngarkoi 10

⁴³ *Po aty*, dok. nr. 7, 3 nëntor 1700, 39-40.

⁴⁴ *Po aty*, dok. nr. 8, i padatur, 37-41.

⁴⁵ *Po aty*, dok. nr. 42, 11 korrik 1702, 95.

⁴⁶ Xhufi, *Shekulli i Voskopojës*, 316-318.

⁴⁷ *Po aty*, dok. nr. 24, 18 prill 1701, 68-72.

⁴⁸ *Po aty*, dok. nr. 30, 30 tetor 1701, 76-77.

⁴⁹ Angelo Martini, *Manuale di metrologia ossia misure, pesi e monete in uso attualmente presso tutti i popoli* (Torino: Loescher, 1883), 202, 818-819. Në Durrës 1 okë ishte baras me 1,600 kg, por ishte në përdorim edhe oka e Stambollit e barasvlershme me 1,280 kg, ndërsa në Venecia një libër e madhe ishte e barabartë me 0,4769 kg, ndërsa një libër e vogël me 0,300 kg.

dengje me lëkurë dhie, 2 dengje me lëkurë dashi dhe 4 dengje e gjysmë me saftjan (lëkurë dhie), Adam Papa 9 dengje me lëkurë dhie, 3 dengje me lëkurë të verdha (damaskine) dhe 6 pako me dyllë ose 370 okë e gjysmë.⁵⁰

Nganjëherë letërkëmbimi është i mangët, sepse mungojnë policë-ngarkesat dhe flitet vetëm për disa faktorë që ndikuan negativisht mbi tregtinë. Kështu, tregtarët voskopjarë u përfshinë në vitin 1702 në një ngjarje që u krijua për shkak të konkurrencës së anijeve për transportin e mallrave. Ata u bindën nga konsullatat franko-holandeze të Durrësit që t'i dërgonin mallrat në Venecia me anë të anijes ulqinake me kapiten Mehmet Bekrian.⁵¹ Kjo u bë shkak që kapiteni perastin Marco Stukanovich ta rrëmbente gjatë natës anijen me mallra që gjendej e ankoruar në portin e Durrësit. Por në vitin 1705, anija e gjetur u rikthye në port dhe konsullit venecian iu dërgua shuma prej 4 319 dukatesh për zhdëmtimin e tregtarëve, që u shpërnda nga Dhimitër Triandafil, dragoman i konsullatës veneciane.⁵²

Një pjesë e ngarkesës së dy anijeve të mbytura, njëra nga moti i keq dhe tjetra nga një brazdë e krijuar nga një gjyle topi, që transportonin një sasi të konsiderueshme leshi dhe një numër të vogël pakosh me dyllë dhe lëkurë më 11 nëntor 1702, u përkiste tregtarëve të Voskopojës.⁵³ Kështu voskopjarët, ashtu si tregtarët e tjerë që kishin humbur mallrat, iu drejtuan konsullit venecian të Durrësit që së bashku me një përfaqësi të tyre të niseshin për të takuar bailiun në Stamboll dhe nëpërmjet konsullit ua drejtuan lutjet dhe dokumentet për zhdëmtimin e tyre edhe autoriteteve veneciane të Pesë të Urtëve për tregtinë.⁵⁴

Në njërën prej anijeve të quajtur “Santa Croce” shfaqen emrat e Dhimitër Bendos dhe vëllait të tij, për të cilin është folur më parë, të cilët u mbytën, sipas një dokumenti, nga një e çarë e shkaktuar nga sulmi i një anijeje pirate nga Tripoli. Por, në të vërtetë, anija duhej të ishte turke dhe në qendër të kësaj ngjarjeje ishte një nga arkondët e Voskopojës Dhimitër

http://www.braidense.it/dire/martini/modweb/index_6.htm. (shikuar më 8 shkurt 2024).

⁵⁰ *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII*, dok. nr. 29, 18 korrik 1703, 103.

⁵¹ *Po aty*, dok. nr. 36, 23 mars 1702, 85.

⁵² ASV, CSM, 1 S., b. 661, 27 nëntor 1705; *po aty*, dok. nr. 86, 27 nëntor 1705, 167. Ka një ndryshim ndërmjet shifrës prej 4 319 dukatesh për të cilën shkruan Pietro Roza dhe të 4 419 dukateve në deklaratën e Dhimitër Triandafil.

⁵³ *Po aty*, dok. nr. 10, 11 dhe dok. nr. 24, 68-72.

⁵⁴ ASV, CSM, 1. S, b. 661, 1 dhjetor 1700.

Bendo, i cili më parë gjatë luftës së Moresë kishte furnizuar venedikasit.⁵⁵

Me ardhjen e konsullit të ri venecian, Pietro Orsini Rosa, më 15 korrik 1705 në Durrës, ky raport mirëbesimi me tregtarët voskopojarë vazhdoi. Për t'i bërë ballë konkurrencës së selive të tjera konsullore, kryesisht asaj holandeze që kontrollonte edhe magazinat e portit dhe për ta drejtuar tregtinë drejt Venecies, ai u përqendrua gjithashtu në negociatat me komunitetet tregtare. E tillë ishte orvatja e tij me tregtarët e Elbasanit dhe të Voskopojës, që t'i sistemonin mallrat në magazinat e konsullatës veneciane dhe me ndërmjetësinë e konsullit t'ua dërgonin korrespondentëve në Venecia.⁵⁶ Tregtarët e Voskopojës i dërguan një letër konsullit venecian Pietro Orsini Rosa në vitin 1706 që të takohej me përfaqësuesit (prokuratorët) e tyre Adam dhe Andon Hira (Gira), sepse ashtu si tregtarët e Elbasanit donin t'i ruanin mallrat në magazinat e konsullatës së Durrësit.⁵⁷

Përveç tregtisë, ata përmbushnin misionet e konsullit venecian duke i mbajtur kontaktet me bailiun.⁵⁸ Kështu, për zgjidhjen e kontradiktave për emërimin e sekretarit të portit të Durrësit, ai e dërgoi letërkëmbimin për ambasadorin venecian në Stamboll, Ascanio Giustinian më 1706 me anë të tregtarit voskopojar Jani Kosta Zhupani (Ziupan).⁵⁹

Sipas policë-ngarkesave në periudhën 1705-1706 ka një shtim të numrit të dengjeve. Në vitin 1705, sasia e leshit të dërguar ishte përkatësisht 855 dengje dhe 642 dengje në vitin 1706. Në periudhën 1707-1715, industria tekstile e Venetos furnizohej me leshin e hapësirës shqiptare për shkak të krizës nga konkurrenca gjermane.⁶⁰ Sigurisht, kjo duhet ta ketë nxitur tregtinë e leshit nga Voskopoja me Venecien.

⁵⁵ Xhufi, *Shekulli i Voskopojës*, 173-176, 178-181.

⁵⁶ ASV, Bailo a Costantinopoli (më tej: BC), Lettere di Ascanio Giustinian (1703-1709), 29 qershor 1706; Papahagi, *Aromâni Moscopoleni*, dok. nr. 171, 29 qershor 1706, 121; *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII*, 119, 29 qershor 1706, 112.

⁵⁷ *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII*, dok. nr. 119, 29 qershor 1706; Karakosta, "The Greek merchants of Moscopoli", 120-121.

⁵⁸ Karakosta, "The Greek merchants of Moscopoli", 52.

⁵⁹ Papahagi, *Aromâni Moscopoleni*, dok. nr. XXXVI, 25 prill 1706, 98.

⁶⁰ Walter Panciera, "Il lanificio: mercanti e produzione. Dalla crisi finanziaria al libero mercato", *Storia economica e sociale di Bergamo (Il tempo della Serenissima, Settecento, età del cambiamento)*, ed. Marco Cattini dhe Marzio Achille Romani, vëll. IV (Bergamo: Istituto di studi e ricerche fondazione per la storia economica e sociale di Bergamo, 2006), 75.

U krijuan gjithashtu kompani të përbashkëta ndërmjet tregtarëve të Siatistës e të Voskopojës për tregtinë e leshit dhe të dyllit, siç ishte rasti i tregtarëve Niko Stathi, Niko Duka e Jorgji Hira dhe kompania voskopojare për tregtinë e leshit Dhimitri & Jorgji.⁶¹ Rufeti (esnafi) i leshit ishte më i rëndësishmi i Voskopojës, që falë raporteve me Venecien u quajt edhe “*compagnia*”.⁶² Kjo për faktin se, meqenëse ishte produkti kryesor vendës, tregtimi i tij në Venecia zhvilloi ekonominë e Voskopojës.

Konsullata veneciane e Durrësit mbështetej pikërisht te komunitetet e tregtarëve, ku voskopojarët kishin peshën e tyre jo vetëm për mbarëvajtjen e marrëdhënieve tregtare, por edhe për ndërmjetësimin dhe zgjidhjen e çështjeve me autoritetet lokale.⁶³ Në vitin 1712, dy tregtarë voskopojarë të quajtur Dhimitër Bizuka dhe Jani Papa u dërguan nga konsulli Roza për të përcjellë pashanë e Vlorës, i cili do të takonte sundimtarin e Shkodrës pas kontradiktave që kishin lindur ndërmjet anijeve ulqinake dhe atyre perastine në portin e Vlorës. Ali Pashai, sundimtari i Vlorës, ishte ngarkuar nga Porta që të kryente hetimet e nevojshme lidhur me çështjen dhe së bashku me kapixhiun dhe sundimtarin e Shkodrës shkuan për katër ditë në Ulqin për të takuar autoritetet lokale. Pas takimit, ndërkohë që po përgatitej dekreti në Stamboll, voskopojarët do të niseshin më pas për të informuar bailiun.⁶⁴ Por kishte gjasa që dekreti të lëshohej në favor të ulqinakëve, dhe atëherë ndërhyrja e bailiut në Stamboll do të ishte e kotë. Në letrën që i shkruanin konsullit venecian të Durrësit, dy tregtarët i shpjegonin se falë ndërhyrjes së tyre kishin arritur ta bindnin pashanë, sipas dëshirës së konsullit Roza, që të ishte i paanshëm dhe të zbatonte drejtësinë.⁶⁵

Tregtarët e Voskopojës mund të ndikonin në sistemin e taksave doganore veneciane. Kështu, në vitin 1704, ata bashkë me tregtarët e Elbasanit i bënë një kërkesë konsullit venecian të Durrësit që taksa doganore për dyllin dhe lëkurët të ishte 1/4 realë për koli.⁶⁶

⁶¹ *Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII*, shih policë-ngarkesat e viteve nga data 25 shtator 1705 dhe të vitit 1706.

⁶² Xhufi, “Ngritja dhe rënia e një qyteti”, 78-79.

⁶³ Umberto Signori, *Venezia e Smirne tra Sei e Settecento. Istituzioni, commerci e comunita' mercantili* (tezë diplome e Universitetit Ca'Foscari të Venecies), 2013/2014, 168.

⁶⁴ ASV, CSM, I. S, b. 661, 24 prill 1711; Papahagi, “Les Roumains de l’Albanie”, 54; Ballauri, *Paralele: Venetiku dhe Voskopoja*, 48-51.

⁶⁵ ASV, CSM, I. S, b. 661, 9 prill 1711; *po aty*, 183-184, 186.

⁶⁶ *Po aty*, CSM, I. S, b. 28, 27 shtator 1704.

Voskopopjarët i dërgonin mallrat në Durrës së bashku me tregtarët e Elbasanit, Kosturit, Malovishtes (Manastirit) dhe Siatistës, qytet në zonën e Kozanit në Tesali (Greqi). Ndër ta ishte edhe tregtari nga Siatista Joan Neranzi, i cili kishte qenë më parë sekretar i portit të Durrësit dhe kishte raporte të mira me konsullatën veneciane.

Në fakt, më 22 tetor 1705, u ngrit një kompani tregtare në ortaki ndërmjet Nicola Pulimeno-s, konsullit holandez të Durrësit dhe Joan Neranzit. Qëllimi i saj ishte t'i tërhiqte tregtarët në tregtinë franko-holandeze. Ata mundën të bënin pjesë të saj dy tregtarët e Voskopojës, Jani Papa dhe Dhimitër Bizuka.⁶⁷ Kjo e rriti konkurrencën ndërmjet konsullatave të huaja në Durrës dhe ndikoi negativisht mbi tregtinë veneciane, sepse edhe tregtarë të tjerë si Sinan Muço Kasaçi nga Kavaja e braktisën tregtinë me Venecien, duke i shkaktuar humbje tregtarit porositës Gjergj Stamatelo në Venecia, i cili e kishte parapaguar navllimin (qiranë e anijes). Në fakt, edhe konsullatat e tjera e pranonin si praktikë prokurimin e mallrave të porositura për korrespondentët e vet.⁶⁸ Megjithëse ngarkesat me mallra ishin porositur nga korrespondentët venecianë, nganjëherë ato ndryshonin drejtim dhe ndiqnin destinacione të tjera (kryesisht drejt Raguzës ose Ankonës). Prandaj, konsulli venecian i Durrësit u detyrua t'i bindte tregtarët që të mos i ngarkonin ato mbi anije të tjera. Sigurisht, ata duhej t'u përmbaheshin kontratave të qiramarrjes së anijeve dalmato-perastine, të cilat ishin destinuar për portin e Durrësit, përndryshe tregtia do të kishte çrregullime. Megjithatë, në vitet në vijim kjo kompani i bënte konkurrencë Venecies, sepse pas vdekjes së Pulimeno-s në vitin 1710 vazhdonte të përfshinte tregtarë të tjerë nga zona të tjera të Shqipërisë si, shkodranin Mehmet Priska dhe elbasanasit Haxhi Ider dhe Ibrahim Biçaku.⁶⁹ Megjithatë, në shkurt të vitit 1709, Venecia arriti t'i rikthente dy tregtarët voskopopjarë Dhimitër Bizuka dhe Jani Papa në anën e saj. Sigurisht, ndikimi venecian u ndie në këtë kompani kryesisht në ortakërinë me Joan Neranzin, sepse një pjesë e tregtisë u drejtua në Venecia. Edhe pas vdekjes së dy tregtarëve voskopopjarë, meqenëse ishin kompani familjare, ata u zëvendësuan nga

⁶⁷ *Po aty*, BC, filza (më tej: f.) 130, Lettere ad Alvise Mocenigo, 1709-1714, 1708; *po aty*, CSM, 1. S. b. 661, 26 shkurt 1709, 16 gusht 1712; Adhami, *Voskopoja*, 41.

⁶⁸ ASV, CSM, 1. S. b. 661, 26 mars 1706, *Dokumente mbi Shqipërinë në shek. XVIII ...*, 26 mars 1706, dok.102, 184-185.

⁶⁹ Rossana D'Alberton Vitale, "La scala di Durazzo negli anni del console Rosa (1705-1733)", në *Studi veneziani*, vol. XXXIV (Pisa, Roma: Istituti editoriali e poligrafici internazionali, 1997), 228.

vëllezërit e tyre Kosta Bizuka dhe Nikollë Papa.⁷⁰ Madje, ata patën edhe një çështje tregtare me Joan Neranzin, i cili kishte qenë ortak i vëllezërve të tyre që kishin vdekur në vitin 1710.⁷¹ Ata pohonin se kishin ngarkuar dy vjet më pas 9 fuçi me vaj nga Vlora me vlerë 709 zekinë në anijen e kapitenit Nicolo' Diclich, me të cilin kishin nënshkruar një kontratë se ai do t'u jepte një paradhënie prej 100 dukatesh dhe pjesën e mbetur t'ua paguante në Venecia, dhe kjo nuk kishte të bënte me kompaninë e mësipërme. Më pas, Jani Papa i kishte lëshuar kontabilistit të tij Nicolo' Reghini një kambial (*lettera di cambio*)* për pjesën e mbetur. Por emri i Nikollës, vëllait të tij, nuk rezultonte as në policën e ngarkesës ku ishte shkruar vetëm emri i Kostandin Bizukës dhe as në kambial, gjë të cilën ai e justifikonte me faktin se Joani kishte hyrë në borxhe në Venecia. Shitblerja e mallrave me kredi ishte një praktikë e zakonshme për tregtarët voskopojarë, sepse kështu vepronin tregtarët venecianë.⁷² Meqenëse ortakia ishte lidhur me një kompani familjare, ai vazhdoi rrugën e të vëllait. Në fakt, i shërbeu dëshmia e tregtarit Bizuka.

Ndërkohë, Gjergj Stamateli e kishte paraqitur çështjen para Pesë të Urtëve në Venecia ku kërkonte shpjegime nëse Jani Papa kishte qenë kreditor me interes për kambialin e tregtarit venecian Nicolo' Reghini-t, për pagesën e shumë prej 602 zekinësh. Për këtë, kishte marrë dokumente origjinale nga konsullata veneciane e Durrësit, ndërsa Neranzi i kishte kërkuar konsullit venecian provat e dëshmitarëve.⁷³ Ata ishin tregtarët Thanas Kosturi nga Kosturi dhe Jorgji Peio nga Siatista që kishin qenë të pranishëm gjatë marrëveshjes, të cilët dëshmuuan në favor të tij se edhe ai ishte një nga ortakët e kompanisë.⁷⁴ Në lidhje me këtë çështje, konsulli Rosa ishte informuar se në marrëveshje kishte marrë pjesë si përkthyes edhe Joan Neranzi.⁷⁵

Në periudhën 1714-1718, tregtia u ndal për shkak të luftës së Moresë, prandaj mungon edhe letërkëmbimi i konsullit venecian me

⁷⁰ Papahagi, *Aromâni Moscopoleni*, 188-189.

⁷¹ ASV, CSM, 1. S. b. 662, 13 shkurt 1713.

* Kambiali ishte një dokument financiar dhe tregtar për një shumë hua ose mallra të blera me kredi. Përdoret përgjithësisht nga tregtari për të garantuar pagesën e mallrave të shitura. Nëpërmjet tij, ai mund t'i japë financim tregtarit që e ka blerë mallin dhe shërben si garanci se ai do t'i arkëtojë paratë në afatin e caktuar.

⁷² Adhami, *Voskopoja*, 42.

⁷³ ASV, CSM, 1° S, b. 661, 28 gusht 1712; Papahagi, *Aromâni Moscopoleni*, 192-193.

⁷⁴ ASV, CSM, 1° S, b. 661, 16 gusht 1712; *po aty*, 188-189.

⁷⁵ *Po aty*, CSM, 1. S. b. 662, 13 shkurt 1713.

autoritetet veneciane për tregtinë.⁷⁶ Megjithatë, në vitin 1715, Venecia e vazhdoi tregtinë me Durrësin me mbështetjen e tregtarit nga Siatista Joan Neranzi, i cili, së bashku me tregtarin voskopojar Gjergj Vreto siguruan në Stamboll pranë ambasadës angleze, holandeze dhe gjenoveze letrat kredenciale *lettres patentes* si dokumente që lejonin hapjen e selive konsullore angleze dhe gjenoveze në Durrës dhe morën drejtimin e tyre. Kjo nuk u mirëprit nga konsulli francez i Durrësit, Joseph Isnard, i cili i shkruante Pontchartraini-t se ata kishin përkrahjen e ambasadorëve të këtyre vendeve në Stamboll.⁷⁷

Gjatë kësaj lufte venecianët humbën Morenë, por i forcuan pozitat e tyre në Adriatik, sepse arritën të ngrinin rrethimin osman të Korfuzit me ndihmën e një flote aleate dhe të merrnin kështjellën e Butrintit (1718-1797), Prevezën, Vonicën dhe ishullin jonik të Shën Maurës.⁷⁸

Me Traktatin e Pasarovicit (Pozharevacit) të 27 korrikut 1718, u vendos paqja ndërmjet Venecies dhe Perandorisë Osmane. Më 1719, në vigjilje të hapjes së tregtisë, konsulli Pietro Rosa i shkruante Carlo Ruzzini-t, përfaqësues i Venecies në marrëveshjen e paqes dhe më pas ambasador i saj në Stamboll, se kishte zgjedhur si dragoman dhe zëvendës të tij voskopojarin Gjergj Vreto, i cili do të kthehej në Durrës nga Voskopoja për t'i dërguar letrën e konsullit venecian në mënyrë që të siguronte beratin që e konfirmonte në këtë post me shpenzimet e veta «*degnare farli ottenere il baratto di dragomano*».⁷⁹ Kapitujt e traktatit i erdhën konsullit nga ambasadori venecian në Stamboll nëpërmjet tregtarit voskopojar.⁸⁰

Tregtarët e Voskopojës ishin angazhuar me dërgimin e postës së konsullit venecian të Durrësit në ambasadën veneciane në Stamboll sepse ishin në ortaki me sipërmarrës atje, ku shkonin për tregti siç ishte edhe rasti i tregtarit Mihail Jorgji, i cili priste në Voskopojë tregtarin Mustafa Agë Alirusin.⁸¹

Në maj të vitit 1720, dy tregtarët voskopojarë Gjergj Vreto dhe Dhimitër Bizuka tregtonin me Venecien, pavarësisht se ishin strehuar nga

⁷⁶ Papahagi, *Les aroumains de l'Albanie*, 54.

⁷⁷ *Po aty*, dok. nr. XLIX, 9 shtator 1715, 194.

⁷⁸ Kenneth Setton, *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century* (Philadelphia: American philosophical society, 1991), 442-445.

⁷⁹ Papahagi, *Aromâni Moscopoleni*, dok. nr. LI, 21 tetor 1719, 195-196; Xhufi, *Shekulli i Voskopojës*, 183-184.

⁸⁰ ASV, CSM, 1. S. b. 662, 13 shkurt 1720.

⁸¹ Xhufi, *Shekulli i Voskopojës*, 231.

Luigi Matteo në ambasadën franceze në Durrës, i cili i kishte bindur që të navllonin një anije raguzane. Për këtë, konsulli Roza informonte se kjo ishte në dëm të transportit të mallrave me anije tregtare perastine.⁸² Në këtë rast, duke mos pasur policën e ngarkesës, meqë malli kishte kaluar me anë të konsullatës franceze, nuk mund të arrijmë në ndonjë përfundim për sa i përket vëllimit të tregtisë.

Pas Traktatit të Pasarovicit (Pozharevacit) të 21 korrikut 1718 u nënshkrua edhe Traktati i Lundrimit dhe i Tregtisë i 28 korrikut 1718, i cili përmbante edhe pika që përcaktonin sistemin e taksave doganore prej 3% për tregtinë ndërmjet Austrisë me Perandorinë Osmane, duke i hapur rrugën tregtisë dypalëshe. Në ndryshim nga Venecia, që nënshkroi me këtë traktat humbjen e Moresë, që i kaloi Perandorisë Osmane, Austria arriti jo vetëm të fitojë territore por edhe privilegje tregtare.⁸³ Që në vitin 1717, Austria kishte ngritur Kompaninë Orientale të privilegjuar për tregtinë për marrëdhëniet tregtare me Ballkanin dhe kishte nxjerrë dekretin për lirinë e lundrimit në Adriatik, ndërkohë që portet e lira të Triestes dhe Fiumes që në vitin 1719 konkurronin me portet veneciane në Adriatik për sa u përket tarifave doganore.⁸⁴ Pikërisht më 1720, u hap konsullata austriake në Durrës dhe në disa dokumente veneciane shfaqet emri i konsullit austriak Francesco Passarovich.⁸⁵

Megjithatë, pas Pasarovicit rruga tregtare Voskopojë-Durrës-Venecia e humbi rëndësinë e saj në favor të aksit tokësor Selanik-Shkup-Beograd, sepse austriakët e zhvendosën kufirin turk përtej Hungarisë deri në Transilvani.⁸⁶ Kjo e liberalizoi më tej tregtinë e leshit dhe të lëkurëve, duke nxjerrë në pah qendra të tjera tregtare më pranë kufirit austriak e duke mënjanuar industrinë e leshit të Venecies dhe të qyteteve të Voskopojës e Siatistës që ishin të lidhura me të. Nevoja për lesh për uniformat habsburgase nxiti Selanikun si pikë grumbullimi e leshit maqedonas dhe shqiptar për një tregti të drejtpërdrejtë me Austrinë, duke e zëvendësuar Voskopojën që në dy dekadat e para të shek. XVIII.⁸⁷

⁸² ASV, CSM, I. S. b. 662, 26 maj 1720.

⁸³ Setton, *Venice, Austria and the Turks*, 150-151.

⁸⁴ Hrvoje Petrić, "The Navigation and Trade Agreement of 1718 and Othoman orthodox merchants in Croatia and the military border", *The Peace of Passarowitz*, ed. Charles W. Ingrao, Nikola Samardžić, Jovan Pešalj, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 2011, 179-181.

⁸⁵ ASV, CSM, I. S. b. 662.

⁸⁶ Xhufi, *Shekulli i Voskopojës*, 322-325.

⁸⁷ *Po aty*.

Kjo situatë e favorshme u dha mundësi në vitin 1720 tregtarëve voskopojarë, ashtu si dhe tregtarëve të tjerë nga Shqipëria e Jugut, Tesalia dhe Maqedonia që të largoheshin drejt Europës Qendrore falë kërkesës për lesh si produkt dhe të vendoseshin në Hungari, Austri, Transilvani, Bosnjë, Serbi, Sllovaki, Poloni e Rusi.⁸⁸ Fakti që ata u kthyen në sedentarë në disa vende, dëshmon se iu krijua hapësirë që ta ushtronin tregtinë në kuadër të marrëdhënieve tregtare ndërmjet Austrisë dhe Perandorisë Osmane. Në fillim të vitit 1721, lëvizja e tregtarëve nga Durrësi drejt destinacioneve të tjera mund të çonte drejt mbylljes së konsullatave: «*Quando poi li Mercanti seguirano à sfugire questa di lei Scala come la maggior parte già à ' fatto, Noi altri Consogli pure saremo astretti dalla necessità ritirarsi...*». Pati edhe faktorë të tjerë që e reduktuan tregtinë e Durrësit. Mallrat kishin ndryshuar drejtim në dyvjeçarin 1720-1721 dhe niseshin nga porti i Sajadhës. Produkti kryesor dylli, që më parë vinte nga Vallakia, Shkupi dhe Bosnja, kalonte tashmë në Split dhe në Dubrovnik.⁸⁹ Gjithashtu, nuk lejohej tregtia nga Durrësi e disa produkteve si vaji, kështu që ai tregtohej nga Vlora. Sipas raporteve konsullore, kjo ndikoi në tregtinë e Durrësit me Venecien e cila gjatë periudhës korrik–tetor 1726 u reduktua sa ¼ e vëllimit të tregtisë së mëparshme.⁹⁰

Si përfundim, zhvillimi i Voskopojës si qendër tregtare që parapriu hapjen e konsullatës veneciane dhe konsullatave të tjera të huaja nga viti 1671 e tutje, qëllimi kryesor i të cilave në atë periudhë ishte zgjerimi i marrëdhënieve tregtare me këto vende, duhet të ketë ndikuar në urbanizimin e qytetit në fundin e shek. XVII dhe përgjatë shek. XVIII. Tregtia e Voskopojës me Venecien nëpërmjet portit të Durrësit u rrit në dy dekadat e para të shek. XVIII dhe nuk u ndërpre as gjatë luftës veneto-turke të Moresë (1714-1718) për faktin se me anë të dy tregtarëve, njëri prej të cilëve voskopojar, u hapën seli të tjera konsullore në mënyrë që të vazhdonte tregtia me Venecien. Marrëdhëniet tregtare me Venecien kontribuan për zhvillimin kulturor, social e arkitektonik të qytetit.

⁸⁸ Xhufi, “Ngritja dhe rënia e një qyteti”, 78; Vacalopoulos, *History of Macedonia*, 296-297; Traian Stanojevich, “The Conquering Balkan Orthodox Merchants”, në *The Journal of Economic History*, vol. XX, nr. 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 1960) 277; Anton Spiesz, “Die Orthodoxen Handelsleute aus dem Balkan in der Slowakei”, *Balkan Studies*, vol. 9, nr. 2 (1968), 384.

⁸⁹ ASV, CSM, I. S, b. 662, 18 mars 1721. Peticion i katër konsullatave dërguar doganierit të Durrësit.

⁹⁰ Vacalopoulos, *History of Macedonia*, 297; Xhufi, *Shekulli i Voskopojës*, 327.

Shumat e parave të fituara falë tregtisë nga tregtarët e Voskopojës në Venecia dhe artizanët, u investuan për ngritjen e një shkolle më 1710, megjithëse prania e një shkolle vërehet që nga fundi i shek. XVII.⁹¹ Një ndër arsyet ishte edhe mësimi i llogaritjes dhe italishtes, që do të lehtësonte shkëmbimet mes dy brigjeve. Në të njëjtin vit u ngrit dhe Biblioteka me libra të shtypur në Venecia e më pas edhe me libra të shtypur në Voskopojë pas hapjes së Shtypshkronjës së Voskopojës në vitin 1731.⁹² Zhvillimi ekonomik, social dhe kulturor i Voskopojës si një ndër qendrat e rëndësishme të Shqipërisë nisi nga fundi i shek. XVII, vazhdoi përgjatë dy dekadave të shek. XVIII dhe arriti kulmin e lulëzimit të saj në periudhën 1720-1770.⁹³

Bibliografi:

Arkiva:

Archivio dello Stato di Venezia (ASV)

- CSM 1. S, b. 661, Lettere dei Consoli di Durazzo 1700-1711
- CSM 1. S, b. 662, Lettere dei Consoli di Durazzo 1712-1738
- CSM, 2. S, b. 28, Consoli di Durazzo (1700-1712)
- BC, Lettere di Ascanio Giustinian (1703-1709)

Botime dokumentare:

Dokumente mbi Shqipërinë në shekullin XVIII: letra të konsujve venedikas të Durrësit (1696-1707). Përkthyer dhe përgatitur për botim nga Zija Shkodra. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, 1975.

Literaturë historiografike:

Adhami, Stilian. *Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj*. Tiranë: 8 Nëntori, 1989.

Ballauri, Ilia V. *Paralele: Venetiku dhe Voskopoja: studim mbi lidhjet, përjasjet, dhe përngjasjet mes Venetikut dhe Voskopojës së shek. 17-të dhe të 18-të*. Korçë: Libraria Kotti, 2013.

Bérard, Victor. *La Turquie et L' Hellénisme Contemporain*. Paris: F. Alcan, 1893.

⁹¹ Adhami, *Voskopoja*, 59.

⁹² Nertila Ljarja Haxhia, "Voskopoja, one of the most important hearths of Balkan illuminist ideas", *Journal of education and social research*, Roma: MCSER Publishing, vol. IV, nr. 3 (maj 2024), 232.

⁹³ *Po aty*, 229.

- Caka, Eduart. *Vakëfet dhe ndikimi i tyre social në Shqipërinë e periudhës osmane*. Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike, Instituti i Historisë, 2001.
- Carageani, Gheorghe. “Venezia e gli Aromeni (i Macedoromeni)”, në *Dall'Adriatico al Mar Nero: veneziani e romeni, tracciati di storie comuni* ed. Grigore Arbore Popescu, 128-140. Roma: CNR, 2003.
- Duka, Ferit. “Zona Korçë-Voskopojë në fillimet e erës osmane”, *Qytetërimi i Voskopojës dhe shekulli i iluminizmit në Ballkan, konferencë ndërkombëtare*. Tiranë, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2018.
- Falo, Dhori. *Tragjedia e një qyteti: (Voskopoja)*. Korçë: Libraria Kotti, 2015.
- Giakoumis, Konstantinos & Juna Miluka, “Qasje fillestare mbi operacionet kredidhënëse dhe menaxhimin e riskut prej esnafit të rrobaqepësve të Voskopojës (1716-1727)”. Në *Paraja dhe bankingu në Shqipëri nga antikiteti deri në ditët tona, Punimet e konferencës së parë të Muzeut të Bankës së Shqipërisë, Tiranë, 14-15 qershor 2017*. Tiranë, Banka e Shqipërisë, 2018: 101-113.
- Giorgios, Placatos, “Diasporas, Space and Imperial Subjecthood in Early Modern Venice: A Comparative Perspective”: 37-54. *Diasporas: circulations, migrations, histoire, scène urbaine*, 28, 2016. <https://doi.org/10.4000/diasporas.540>.
- Hoti, Ulpian. “An overview of trade aspects between Albania and Western Countries”. In *European Academic Research*, vol. III, Issue 2 (maj 2015): 2590-2599.
- Iorga, Nicolae. *Histoire des roumains de la Peninsule balcanique (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie, etc.)*. Bucarest: Société des Macédo-Roumains de Bucarest “Cultura Neamului Românesc, 1919.
- Iorga, Nicolae. *Histori e shkurtër e Shqipërisë dhe e popullit shqiptar*. Përktheu nga frëngjishtja Viron Koka. Tiranë: Saraçi, 2004.
- Karakosta, Konstantina. “The Greek merchants of Moschopoli”, *European Scientific Journal, ESI*, vëll. 18, nr. 10 (mars 2024): 115-138. <https://doi.org/10.19044/esj.2022.v18n10p115>.
- Ljarja, Nertila Haxhia. “Voskopoja, one of the most important hearths of Balkan illuminist ideas”. In *Journal of education and social research*, Roma: MCSER Publishing, vol. IV, nr. 3 (maj 2024): 229-232.
- Luca, Cristian. “The Dynamics of the Commercial Activity in the Ottoman Port of Durazzo during the Consulate of Zorzi (Giorgio) Cumano (1699 -1702)”. In *Small is Beautiful? Interlopers and Smaller Trading Nations, Proceedings of the XVth World Economic History Congress in Utrecht (Netherlands), 2009*, edited by Markus A. Denzel dhe Philipp Robinson Rössner, Stuttgart: Franz Steiner, 2011: 177-200.

- Naçi, Stavri. “Rreth tregtisë së Sanxhakut të Shkodrës me Republikën e Venedikut gjatë shekullit XVIII”. Në *Buletini i Universitetit Shtetëror të Tiranës*, nr. 3. Tiranë: 1961: 3-64.
- Panciera, Walter. “Il lanificio: mercanti e produzione. Dalla crisi finanziaria al libero mercato”, 75-103. In *Storia economica e sociale di Bergamo. (Il tempo della Serenissima, Settecento, età del cambiamento)*, edited by Marco Cattini dhe Marzio Achille Romani. Bergamo: Istituto di studi e ricerche fondazione per la storia economica e sociale di Bergamo, 2006, vëll. 4.
- Papahagi, Valeriu. “Les Roumains de l’Albanie et le commerce venitien aux XVIIe et XVIIIe siècles”. *Mélanges de l’École roumaine en France*. Paris, 1931: 29-124.
- Papahagi, Valeriu. *Aromăni Moscopoleni Şi Comerţul Veneţian in sec. al XVII-lea si al XVIII-lea*. Bucureşti: 1935.
- Peypuss, Max Demeter. *Shtypshkronja e Voskopojës, 1731-1769: shtypja e librave dhe adhurimi i shenjtorve në Patrikanën e Ohrit*. Përkthyer nga Gjergj Misha. Tiranë: Shtëpia e Librit dhe e Komunikimit, 2002.
- Petrić, Hrvoje. “The Navigation and Trade Agreement of 1718 and Othoman orthodox merchants in Croatia and the military border”. *The Peace of Passarowitz*, ed. Charles W. Ingrao, Nikola Samardžić, Jovan Pešalj. West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 2011.
- Plasari, Aurel. *Fenomeni Voskopojë*. Tiranë: Phoenix, 2000.
- Setton, Kenneth. *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1991.
- Spiesz, Anton. “Die Orthodoxen Handelsleute aus dem Balkan in der Slowakei”. In *Balkan Studies*, vol. 9, nr. 2 (1968): 384-428.
- Stoianovich, Traian. “The Conquering Balkans Orthodox Merchant”. In *The Journal of Economic History*, vol. XX, nr. 2. Cambridge, Cambridge University Press, 1960: 234-313.
- Svoronos, Jorgos Nicos. *Le commerce de Salonique au XVIII siècle*. Paris: Presses Universitaire de France, 1956.
- Vitale, Rossana D’Alberton. “La scala di Durazzo negli anni del console Rosa (1705-1733)”. Në *Studi veneziani*, vol. XXXIV. Pisa, Roma: Istituti editoriali e poligrafici internazionali, 1997: 225-245.
- Xhufi, Pëllumb. “Ngritja dhe rënia e një qyteti”. Në *Qytetërimi i Voskopojës dhe shekulli i iluminizmit në Ballkan*, konferencë ndërkombëtare. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Seksioni i shkencave shoqërore dhe albanologjike, 2018: 67-84.
- Xhufi, Pëllumb. *Shekulli i Voskopojës (1669-1779)*. Tiranë: Toena, 2010.

Botime elektronike, Website:

Martini, Angelo. *Manuale di metrologia ossia misure, pesi e monete in uso attualmente presso tutti i popoli*. Torino: Loescher, 1883.

http://www.braidense.it/dire/martini/modweb/index_6.htm.

Vacalopoulos, Georgos. *History of Macedonia*, përkthyer nga Peter Megann. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1973.

<https://www.macedonia.kroraia.com/en/av/index.html> (shikuar më 8 shkurt 2024).

ALVIN SARAÇI

Institute of History/ Academy of Sciences of Albania
saracialvin@hotmail.com

*S u m m a r y***THE MERCHANTS OF VOSKOPOJA (MOSCOPOLI) IN THE PORT OF DURAZZO AND THE TRADE RELATIONS WITH VENICE IN THE FIRST TWO DECADES OF THE 18TH CENTURY**

The article is based on the correspondance of the consul of Venice in Durazzo with the *Cinque Savi alla Mercanzia*, which are published as collection of documents by Zija Shkodra and Valeriu Papahagi. It focuses on the important role of the merchants of Voskopoja in the trade relations with Venice by means of the port of Durazzo by the end of XVII Century and in the first two decades of the XVIII Century, the close relations with the consuls of Venice in Durazzo, Giorgio Cumano and his nephew Giorgio Emmanuele Cumano, which were their former brokers and Pietro Orsini Rosa, the other consulates, the causes for the decline of the Venetian trade of Durazzo and the reasons why the merchants of Voskopoja began to move to the Austrian Empire after the Treaty of Passarowitz.